

ВИБОРИ-2012: ДИНАМІКА РЕЙТИНГІВ І МОТИВАЦІЯ ВИБОРУ

У статті проаналізовано динаміку рейтингів та мотивацію вибору під час парламентських виборів 2012 року. Визначено основні чинники електорального вибору та резерви підвищення громадянської активності населення.

Keywords: *democratic society, public opinion, electoral choice, ideological and political orientation, awareness Voters.*

Ключові слова: *демократичне суспільство, громадська думка, електоральний вибір, ідейно-політичні орієнтації, поінформованість виборців.*

Ключевые слова: *демократическое общество, общественное мнение, электоральный выбор, идейно-политические ориентации, информированность избирателей.*

Загальна оцінка населенням України виборів як механізму демократичного суспільства

Вибори є ключовим механізмом демократичного суспільства. Саме через вибори громадяни можуть суттєво впливати як на відбір політичної еліти, якій на певний час народ делегує повноваження по управлінню суспільством, так і на вибір шляху розвитку країни та спосіб розв'язання найбільш актуальних соціальних проблем. Від того, наскільки дієвим є цей механізм, залежить міра демократичності суспільства. Отже, наскільки вибори набули демократичного змісту в українському суспільстві, яке переживає складні трансформаційні процеси? І чи справді наявний поступальний розвиток у демократичному напрямі від виборів до виборів?

Слід сказати, що загалом ставлення населення до виборів не є однозначним. З одного боку, громадяни України відповідально ставляться до участі у виборах. Об'єктивним свідченням цього є як стабільно високий відсоток участі

громадян у виборах, так і мотиви, що спонукають до голосування (*табл. 1*). Як свідчать дані, саме усвідомлення свого громадянського обов'язку є тим чинником, що спонукає більшість українських громадян витратити свій час на участь у виборах.

Як бачимо, за час, що минув від виборів 2002 р., зросла кількість тих, хто вважає участь у виборах громадянським

Таблиця 1

Причини участі громадян у виборах
(%, вказувати можна було не більше двох причин)

<i>Причини участі у виборах</i>	<i>Вересень 2002</i>	<i>Вересень 2012</i>
Участь у виборах – обов'язок громадянина	42	50
Я звик брати участь у виборах	19	17
Серед партій та блоків були такі, які мені подобаються	13	13
Участь у виборах – можливість вплинути на ситуацію в Україні	30	22
Не хотів, щоб моїм голосом скористався інший	31	29
Мені було цікаво узяти участь у цих “змаганнях” – хто перемає?	7	4
Інше	2	1
Важко відповісти	1	1

обов'язком. Особливо тішить зростання спонукального значення цього мотиву серед молодих виборців. Якщо в опитуванні 2002 р. молоді люди віком від 18 до 29 років як на основний мотив своєї участі у виборах вказали на побоювання, що їхнім голосом скористається хтось інший (37%), то цього року і для молодих виборців основним чинником, що рушив їх на виборчі дільниці, було усвідомлення свого громадянського обов'язку (51%).

Водночас громадяни – не лише ті, хто ухилився від участі від виборів, а й ті, хто прийшов на виборчі дільниці і зробив свій вибір, – не вірять у свою здатність шляхом виборів змінити життя на краще (*табл. 2*).

Як бачимо, громадяни не надто сподіваються, що вияв громадянського обов'язку зможе змінити їхнє життя на краще. Серед причин ухиляння громадян від виборів велику вагу має те, що люди вже нікому не вірять – “ні правим,

Таблиця 2
Сподівання населення та те, що вибори до Верховної Ради
дадуть змогу поліпшити ситуацію в Україні (%)

<i>Сподівання на вибори</i>	<i>Серпень 2002</i>	<i>Серпень 2012</i>
Вибори дадуть змогу поліпшити ситуацію	29	24
Вибори нічого не змінять	42	54
Вибори лише погіршать ситуацію	6	5
Важко сказати	22	17

ні лівим, ні партійним, ні безпартійним” (21% серед тих, хто не брав участі у виборах).

До скепсису спонукає й той спосіб, у який вже звично проводяться вибори в Україні. Численні порушення, що їх фіксували під час виборів різноманітні громадські організації, зокрема Комітет виборців України, засоби масової інформації, представники різних політичних сил, передусім, звісно, тих, що не мали доступу до так званого адміністративного ресурсу, не пройшли й повз увагу пересічних громадян. З року в рік зменшується кількість тих, хто вірить у чесність проведення виборів. Від часу минулих парламентських виборів цей аспект ставлення до виборів різко зазнав змін на гірше.

Не дивно, що проведення виборів в Україні лише меншість опитаних (22%) визначила як “прояв демократичності політичної системи”; натомість більшість (58%) приєдналася до судження, що “проведення виборів в Україні покликане лише створити видимість демократії”. Водночас громадяни не схильні й до крайніх оцінок проведених виборів. Звісно, навряд чи можна було очікувати значної кількості тих, хто б вважав вибори–2002 “повністю демократичними” – подібну оцінку дали лише 6% опитаних. Але й “абсолютно недемократичними” їх вважає 28% опитаних. Переважала ж в опитуванні поміркована оцінка виборів як “частково демократичних” (51%).

Отже, сформулюємо суперечності у ставленні до виборів. Населення, з одного боку, позитивно ставиться до

виборів як таких, як додемократичного інституту, вважаючи своїм обов'язком брати участь у голосуванні – і на вербальному рівні, і на практичному. Водночас населення негативно сприймає реальність проведення виборів в Україні. Його не влаштовує: 1) нечесність проведення виборів; 2) те, що вони вирішально не впливають на зміну життя на краще; 3) те, що серед політичних сил часто громадяни не бачать тих, хто б виражав та обстоював їхні інтереси. Отже, з аналізу оцінки населенням виборів можна зробити такі практичні висновки: щоб вибори стали справді демократичними, слід: 1) добиватися чесності й справедливості проведення виборів; 2) добиватися, щоб вибори стали підмогою, за допомогою якої люди могли б справді впливати на ситуацію в країні.

Чинники електорального вибору

Головними чинниками вибору партії є програма, ідеї, пропозиції (37%) та лідери партій (26%). Існують певні відмінності у мотивації голосування за різні політичні сили. Так, вже стабільною є вирішальна орієнтація на лідера у виборців “УДАР” В.Кличка (67%), проте за останній місяць зросла вагомість програми та пропозицій (41%, у серпні – 29%). Цікаво, що схожою виявилася мотивація виборців таких різних партій, як КПУ та ВО “Свобода”: виборцям КПУ найбільше подобається програма їхньої партії (64%) та те, що ця партія виражає їхні інтереси (50%). Так само вважають і виборці ВО “Свобода”: орієнтація на програму (64%) та на те, що партія виражає їхні інтереси (35%). Істотно змінилася мотивація вибору у виборців ОО “Батьківщина”: у червні явно переважала орієнтація на лідера (51%), у серпні така мотивація ще дещо переважала (38%), а у вересні лише 12% виборців цієї політичної сили орієнтувалися при своєму виборі на лідерів, переважаючою стала мотивація на програму на пропозиції (34%) та на те, що ця партія виражає їхні інтереси (32%). є у мотивації орієнтація на лідера також у виборців “Батьківщини” (38%, у червні було 51%), хоча істотно виражені й інші дві мотивації: програма й пропо-

зиції (32%) та вираження інтересів виборців (30%). Відрізняється від решти мотивація виборців Партії регіонів: 46% орієнтуються на програму та пропозиції цієї партії, 25% обирають її тому, що вона має шанси на успіх, 21% голосуватимуть за неї, бо робили так і на попередніх парламентських виборах.

Більшість виборців (61%) голосують за певну партію тому, що вона їм подобається, проте 23% голосують за певну партію для того, щоб до влади не прийшли політики протилежного політичного табору (найбільше таких виборців серед прихильників ОО “Батьківщина – 35%).

Порівняно з попередніми парламентськими виборами 2007 р. зменшилася кількість тих, хто у своєму виборі орієнтується на “кольори” партій: якщо у липні 2007 р. готові були підтримати партію з “помаранчевого” табору 29%, то у вересні 2012 р. – 20%, за партію з “біло-блакитного” табору на попередніх виборах готові були проголосувати 34%, нині – 25%, натомість зріс відсоток тих, для кого цей поділ не має значення (з 19% до 24%) та тих, хто хотів би проголосувати за партію, яка не належить ні до “помаранчевих”, ні до “біло-блакитних” (з 4% до 16%).

Ті, хто хотів би на цих виборах підтримати партію з “помаранчевого” табору, найбільше ладні віддати голос за ОО “Батьківщина” (53%), частина – за “УДАР” (14%) та ОО “Свобода” (9%), 14% не визначилися, яка саме партія відповідає “помаранчевому” кольору. Для тих виборців, які хочуть підтримати партію з “біло-блакитного” табору, вибір однозначний: Партія регіонів (77%) і ще 8% – Комуністична партія, не визначилися 10%. Серед тих, хто хотів би підтримати партію, яка не належить ні до “помаранчевих”, ні до “біло-блакитних”, лідерство має партія “УДАР” – серед “нейтралів” за неї ладні проголосувати 33%, 22% – за КПУ, 6% – за ОО “Батьківщина”, 2% – за Партію регіонів і ще 19% “нейтралів” не визначилися.

При виборі партії найбільш вагомою для населення є така інформація: пропозиції партій щодо важливих для людей проблем (важливо і дуже важливо для 93% насе-

лення), минула діяльність партії та її представників (важливо і дуже важливо для 82%), з якими партіями ця партія буде об'єднуватися у майбутньому (важливо і дуже важливо для 80%), склад першої п'ятірки партії (важливо і дуже важливо для 70%), увесь список партії (важливо і дуже важливо для 60%), за владу ця партія чи проти влади (важливо і дуже важливо для 71%), фінансові декларації кандидатів (важливо і дуже важливо для 54%). Не є важливою для більшості населення інформація про приватне життя кандидатів (важливо – для 39%, не важливо – для 55%) та компрометуючі відомості про кандидатів у списку (важливо – для 40%, не важливо – для 51%).

У другій половині вересня, майже за місяць до дня виборів, знали про те, що половина депутатів обиратимуться у мажоритарних округах, 55% тих, хто збирається брати участь у виборах, ще 24% “щось про це чули”, а 18% не знали про це взагалі.

Серед тих, хто збирається йти на вибори, наприкінці вересня знали усіх кандидатів у окрузі 6%, багатьох – 13%, кількох головних – 31%, лише одного, за якого голосуватимуть – 11%, не знають нікого – 34% тих, хто братиме участь у виборах.

Лише 12% населення вважає, що виборча кампанія на округах ведеться дуже активно і конкурентно, 27% відповіли, що активно працює лише декілька кандидатів, у 12% – на окрузі активно працює лише один кандидат, а 30% вважають, що в них на окрузі ніхто активно не працює.

Серед тих, хто визначився із голосуванням за кандидата по мажоритарному округу, найбільше важила партійна належність кандидата (32%), ще вагомими чинниками були можливість у майбутньому розв'язувати проблеми округу (17%) та особистість кандидата (15%). Значна частина виборців – 34% – взагалі не змогли визначити, чому саме вони обрали того чи іншого кандидата.

Лише 18% населення зазначили, що той кандидат, за якого вони ладні проголосувати, працював на окрузі вже кілька років (найбільше таких виявилось серед виборців

Партії регіонів – 32%). Ще 8,5% населення зазначили, що обраний кандидат почав працювати на окрузі з цього року, але до початку виборчої кампанії, 12% – з початком виборчої кампанії, 12% зазначили, що обраний ними кандидат не працював і не працює на окрузі (найбільше таких виявилось серед виборців ОО “Свобода”), а майже половина населення – 49% взагалі нічого про активність депутатів на окрузі сказати не змогли.

Поінформованість виборців

Безумовним лідером у виборчій кампанії є телебачення: 46% населення отримують інформацію про партії з виступів представників партій у різних телепрограмах. Далі за рівнем впливовості на виборців йдуть: газетні публікації (23%), телереклама (22%), листівки та інші агітаційні матеріали партій (19%). Нові медіа за впливом на виборця істотно поступаються традиційним ЗМІ: новинні або політичні Інтернет-сайти є джерелом інформації для 8% населення, соціальні Інтернет-мережі – для 4%.

Існують відмінності у використанні джерел інформації про вибори залежно від віку: молодь більше використовує новинні Інтернет-сайти (14%) та соціальні мережі (10%), а от серед людей старших за 60 років цими джерелами інформації користуються лише 0,1%. Серед виборців різних політичних партій найбільше користуються новими медіа прихильники “УДАРу”, “Свободи” та Партії Наталії Королевської “Україна – вперед!” (14–17%), найменше – виборці Компартії та Партії регіонів (5–6%). Мешканці сіл теж менше користуються у виборчій кампанії Інтернет-сайтами (5,5%) порівняно з міськими жителями (9%), також до них менше доходять листівки та інші агітаційні матеріали (15%), ніж до городян (21%). А от обговорення з іншими людьми як джерело інформації на селі поширено більше (16,5%), ніж у містах (11%).

Більшість населення (55%) вважає, що у ЗМІ досить часто (40%) чи дуже часто (15%) представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції. Натомість на думку 28%, це трапляється досить рідко (6%) чи досить рідко (23%).

Щодо міри представленості у ЗМІ точок зору влади і опозиції виявилися істотні відмінності серед виборців різних політичних сил. Виборці Партії регіонів схильні вважати, що опозиція дуже часто (23%) чи досить часто (50%) з'являється у ЗМІ. Такої ж думки дотримуються й виборці Комуністичної партії України (18% вважають, що точка зору опозиції зустрічається у ЗМІ дуже часто, а 46% – що досить часто) та виборці Партії Наталії Королевської “Україна–вперед!” (18% – дуже “часто” і ще 46% – що “досить часто”). Деяко переважають “оптимісти” і серед виборців “УДАРу”: 37% з них вважають, що точка зору опозиції зустрічається у ЗМІ досить часто і ще 10% – що дуже часто. А от думки виборців ОО “Батьківщина” та ГО “Свобода” поділилися: 44% виборців ОО “Батьківщина” вважають, що точки зору як влади, так і опозиції представлені у ЗМІ досить часто чи дуже часто і майже стільки ж – 42% – рідко й дуже рідко; серед виборців “Свободи” часто й дуже часто бачать у ЗМІ точки зору влади й опозиції 44%, а 45% вважають, що це трапляється рідко чи дуже рідко.

Політична структурованість українського суспільства. Ідейно-політичні орієнтації електоратів партій та блоків

Нагальність реформування політичного устрою України визнається усіма політичними силами. Однією з таких пропозицій є перехід до пропорційної виборчої системи та формування політичними силами, що перемогли на виборах, органів виконавчої влади. Проте такий напрям реформування політичної системи викликає значні заперечення, і як основний аргумент слугує політична неструктурованість українського суспільства. Проте чи відповідає дійсності це твердження? І взагалі, що вважати “політичною структурованістю”?

Політична структурованість суспільства може визначатися за такими параметрами:

1. Ідеологічна ідентифікація – ототожнення громадянами своїх політичних поглядів за певними ідеологічними напрямками.

2. Партийна ідентифікація – стабільне голосування на виборах за певні партії, чи принаймні партії одного ідеологічного спектру.

3. Структурування ідейних позицій.

Щодо структурованості суспільства за першим показником, кількість тих, хто не визначився зі своєю ідеологічною орієнтацією, щороку зменшується. У нашому опитуванні 34% опитаних не змогли визначитися, яка з ідеологічних течій їм найбільше найближча, з них 9% відповіли, що остаточно ще не визначили своєї позиції, 11% не розуміються у відмінностях ідеологій і ще 11% принципово не ідентифікують себе ідеологічно. Щодо другого критерію стабільної партійної ідентифікації, то важко її очікувати за умов лише других партійних виборів, коли, до того ж, у виборчих списках щоразу фігурують інші партії та блоки.

Проте ці критерії не є головними для визначення наявності політичної структурованості суспільства. Як відомо, славнозвісний Журден усе життя розмовляв прозою, не усвідомлюючи цього. В українському суспільстві люди не завжди ідентифікують ідеологічно свої погляди на право-лівій чи іншій шкалі, які є традиційними у політичній науці. Проте це не означає, що вони не мають певних позицій щодо основних соціально-політичних проблем і що їхні погляди не можуть бути віднесені до певних ідеологічно-політичних шкал.

На відміну від європейських партій, економічні погляди не є критеріями поділу політичної структури в Україні: більшість виборців майже усіх політичних партій, що мають шанси подолати виборчий бар'єр, дотримуються центристських поглядів, вважаючи, що потрібно поєднати державне правління і ринкові методи. Відрізняється лише електорат Комуністичної партії, де більшість вважає, що потрібно повернутися до планової державної економіки.

Основними структуроутворюючими чинниками у політичному просторі України є питання геополітичного вибору та мовне питання. Проєвропейська зовнішньополітична орієнтація характеризує електорати ВО "Свобода": 64% – за вступ України до Євросоюзу, 69% – проти приєднання України до Митного союзу з Росією, Білоруссю,

Казахстаном; ВО “Батьківщина”: 65% – за вступ до ЄС, 57% – проти вступу до Митного союзу, ”УДАР” – 69% – за вступ до ЄС, 47% – проти вступу до Митного союзу; Партії Наталії Королевської “Україна – вперед!”: 64% за вступ України до ЄС і 43% (деяка перевага) – проти вступу до Митного Союзу. Водночас серед виборців цих політичних сил переважає, хоча й різною мірою, негативне ставлення до вступу України в НАТО: ВО “Батьківщина” – 55% (“за” – 23%), “УДАР” – 49% (“за” – 17%), “Україна – вперед!” Н.Королевської – 63% (“за” – 18%), ВО “Свобода” – 42% (“за” – 36%).

Проросійська орієнтація, антиєвропейська і антинатовська орієнтація переважає у виборців Партії регіонів (69% – за приєднання України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, 49% – проти вступу України до ЄС і 77% – проти вступу до НАТО) та Комуністичної партії України (79% – за приєднання України до Митного союзу, 73% – проти вступу України до ЄС і 84% – проти вступу до НАТО).

Найбільш диференційованим є електорат політичних партій у питанні надання російській мові статусу офіційної. Абсолютна більшість виборців ВО “Свобода” (94%), ВО “Батьківщина” (85%), ”УДАР” (74,0%) та переважна більшість виборців “Україна – вперед!” Н.Королевської (53%) – проти надання російській мові статусу офіційної, а переважна більшість виборців Партії регіонів (67%) та Компартії України (62%) – за надання російській мові статусу офіційної в Україні. Але навіть серед виборців КПУ 30% – та ПР (27%) – проти офіційного статусу російської мови.

Ставлення виборців різних політичних сил до імпічменту Президентіві Віктору Януковичу теж є лінією політичного поділу: підтримують ідею імпічменту Президентіві виборці ВО “Батьківщина” (72%), ВО “Свобода” (74%), переважна більшість “УДАР” (47%, а 31% – не підтримують). Не підтримують ідею імпічменту виборці Партії регіонів (92%) та переважна більшість виборців Комуністичної партії (53% не підтримують, 27% – підтримують)

та “Україна – вперед!” Н.Королевської (50% не підтримують, 22% підтримують).

В електораті всіх провідних політичних партій, окрім Компартії України, переважають прихильники демократії як найбільш бажаного типу політичного устрою (від 60% – у ВО “Батьківщина” до 45% – у “УДАР” Віталія Кличка). І тільки у електораті Компартії України не значно переважають прихильники авторитарного режиму (36%) над прихильниками демократичного устрою. Але не мало прихильників авторитарного устрою є і серед виборців “УДАРу” та Партії регіонів (23%). Серед виборців “УДАРу” ще й багато тих, хто займає індивідуальну та невизначену позицію в питаннях демократії.

Більшість населення України – 54% – вважає, що діяльність партій в Україні повністю або переважно не відповідає демократичним стандартам, а на думку 29% – відповідає. Головну причину невідповідності демократичним стандартам громадяни вбачають насамперед у тому, що партії обстоюють не інтереси людей, а лише своїх лідерів та фінансово-економічних кланів (42%), що партії не дотримуються у своїй діяльності тих програм та цілей, які заявлені (38%), що партії фінансуються невідомо як, переважно – олігархами (34%) і що партії не мають реального зв’язку з громадянами (35%).

Водночас лише 6% громадян готові виділяти гроші на якусь політичну партію, якщо будуть певні, що ця партія виражає їхні інтереси (у 2009 р. готових фінансувати “свою” партію було більше – 10%). Середній щомісячний “внесок” тих, хто готовий давати кошти на партію, – 135 грн (у 2009 р. – 85 грн).

Громадська думка щодо діяльності громадських організацій під час парламентських виборів 2012 р.

Роль громадськості в українських виборах зумовлюється кількома причинами. Передусім майбутні вибори особливо яскраво виявили міру недемократичності нашого суспільства. Ситуація з дотриманням виборчого законодавства ускладнювалася тим, що влада була безпосереднім учасником виборчих перегонів, утворивши владний блок

“За єдину Україну!” і задалегідь “визначивши” результат, який цей блок має отримати у результаті виборів. Тому громадськість мала докласти максимальних зусиль для того, щоб вибори були чесними, прозорими і об’єктивними, а їх результати стали реальним волевиявленням народу. Саме з цією метою різні громадські організації, які займалися моніторингом виборів, об’єднали свої зусилля, утворивши Всеукраїнський громадський моніторинговий комітет, одним із фундаторів якого був Фонд “Демократичні ініціативи”. Звичайно, й поза межами цієї структури на виборах діяло чимало громадських організацій, які забезпечували різні ділянки виборчої кампанії. І однією з особливостей виборів–2002 було те, що діяльність громадських організацій стала справді помітною в суспільстві.

Про ефективність роботи громадських організацій під час виборів можна судити з різних позицій. Проте найбільш правильно можуть оцінити їхню діяльність ті, для кого вона, власне, була призначена, тобто пересічні громадяни України.

Загалом оцінка населенням важливості діяльності громадських організацій, які під час виборів опікуються тим, щоб вибори були чесними і прозорими, виявилася дуже високою: 47% населення вважають діяльність цих організацій “дуже потрібною”, ще 32% – загалом потрібною і лише 10% – не потрібною (11% своєї думки не визначили). Зазначимо, що визнання важливості діяльності громадських організацій під час виборів не залежить від статі, віку чи освіти і – що особливо важливо – від партійних симпатій. Ті, хто голосував за Партію регіонів, так само, як і інші, вважають діяльність громадських організацій по контролю за чесністю виборів дуже важливою або переважно важливою.

Цікавими виявилися уявлення населення щодо міри важливості різних напрямів діяльності громадських організацій під час виборів. Респондентам було запропоновано зазначити у списку напрямів діяльності громадських організацій ті з них, які вони вважають необхідними. І хоча кількість відповідей не обмежувалася (можна було зазна-

чати хоч і усі варіанти), визначилася система пріоритетів, які громадська думка розцінює як найбільш важливі. Отже, значущість різних напрямів діяльності громадських організацій в оцінці громадської думки виглядає так:

- фіксація порушень виборчого законодавства та прав виборців – 61%;
- контроль за підрахунком голосів – 57%;
- роз'яснювання виборцям процедури голосування – 30%;
- боротьба за рівний доступ усіх учасників вибору до ЗМІ – 20%;
- контроль за фінансуванням учасників виборчого процесу – 19%;
- допомога виборцям у аналізі виборчих програм – 18%;
- допомога виборцям у судовому оскарженні порушень їхніх виборчих прав – 14%;
- проведення незалежних соціологічних опитувань – 13%.

Як бачимо, населення вважає найбільш значущими ті напрями, які стосуються контролю за діяльністю влади. Це є наслідком значного рівня недовіри населення до влади, яке зафіксовано у численних соціологічних опитуваннях. Привертає до себе увагу й те, що значна частина виборців вважає за необхідне, щоб хтось роз'яснив їм процедуру голосування. Проте, можливо, “процедура” розуміється виборцями у більш широкому контексті, ніж просто опускання бюлетеня в скриньку.

Цікаво було дізнатися, наскільки громадяни готові особисто брати участь у роботі громадських організацій під час виборів. Таку готовність працювати добровольцем у тій чи іншій громадській організації висловили 25% опитаних, тобто кожний четвертий. Реально ж брали участь у такій роботі менше 3% опитаних. І хоча, зрозуміло, між намірами і діями існує велика дистанція, все ж можна визнати, що резерви для залучення громадян до діяльності громадських організацій великі.